Amanlikova Nafisa Rahmatullayevna (Toshkent davlat Transport universiteti "O'zbek (rus) tili" kafedrasi dotsenti; Orcid: https://orcid.org/0009-0003-9388-6305)

PARALLEL KORPUSDA BADIIY ASARLARDAGI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNI TADQIQ ETISHNING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Annotatsiya. *Ushbu maqola badiiy asarlardagi frazeologik birliklarni parallel korpus yordamida tadqiq etishning lingvistik xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotda frazeologik birliklarning tuzilishi, ularning ma'no va funksional jihatlari, korpus metodologiyasi orqali tahlil etishning samaradorligi hamda tilaro qiyosiy aspektlar yoritiladi. Parallel korpuslar orqali frazeologik birliklarning lisoniy xususiyatlari va tarjima ekvivalentligi masalalari ham ilmiy asosda tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *frazeologik birliklar, parallel korpus, badiiy asarlar, lingvistik tahlil, idiomatiklik, tarjima ekvivalentligi, lingvokulturologiya.*

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ НА ОСНОВЕ ПАРАЛЛЕЛЬНОГО КОРПУСА

Аннотация. *Данная статья посвящена изучению лингвистических особенностей фразеологических единиц в художественных произведениях с использованием параллельного корпуса. В исследовании рассматривается структура фразеологических единиц, их семантические и функциональные аспекты, эффективность корпусной методологии анализа, а также межязыковые сопоставительные аспекты. На основе параллельных корпусов также научно анализируются лингвистические характеристики фразеологических единиц и проблемы переводческой эквивалентности.*

Ключевые слова: *фразеологические единицы, параллельный корпус, художественные произведения, лингвистический анализ, идиоматичность, переводческая эквивалентность, лингвокультурология.*

LINGUISTIC FEATURES OF STUDYING PHRASEOLOGICAL UNITS IN LITERARY WORKS WITHIN A PARALLEL CORPUS

Annotation. *This article is devoted to the study of the linguistic features of phraseological units in literary works through the use of a parallel corpus. The research examines the structure of phraseological units, their semantic and functional aspects, the effectiveness of corpus-based methodology in analysis, as well as cross-linguistic comparative perspectives. Through parallel corpora, the linguistic characteristics of phraseological units and issues of translation equivalence are also analyzed on a scientific basis.*

Keywords: *Phraseological units, parallel corpus, literary works, linguistic analysis, idiomaticity, translation equivalence, linguoculturology.*

Kirish. Frazeologik birliklar har bir tilning stilistik boyligi, madaniy-lingvistik identifikatori bo'lib, badiiy matnlarda obrazli va emotsional ifodaning muhim unsurlaridan biridir. Badiiy asarlardagi frazeologizmlarning semantik, sintaktik va funksional xususiyatlarini o'rganish tilshunoslikning frazeologiya bo'limi ichida doimiy ravishda ilmiy e'tibor markazida turadi. Shu bilan birga, tillararo tadqiqotlarda frazeologik birliklarning tarjima jarayonidagi ekvivalentligini aniqlash qiyinchiliklar yaratadi, ayniqsa, parallel korpuslar yordamida chuqur tahlil talab etiladi. Parallel korpuslar – tarjima qilingan matnlar majmualari bo'lib, ular orqali frazeologik birliklarning har ikki til strukturasidagi ifodalari, semantik yo'nalishlari va lisoniy tafovutlari sistematik tarzda o'rganiladi.

Adabiyotlar tahlili. Avvalgi tadqiqotlar frazeologik birliklarning badiiy matndagi funksional-stilistik vazifalari, semantik qatlamlari va estetik ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Xususan, Isroilova va Rasulova frazeologizmlarning badiiy asarlarda til uslubiyatining faol va muhim unsuri ekanligini ta'kidlaydilar. Ular Bahodir Xudoyberganov ijodi misolida frazeologik birliklarning matnda nominativ, ekspressiv-emotsional, baholovchi va obraz yaratish funksiyalarini tahlil qiladilar, shuningdek, ularning yozuvchi individual uslubini shakllantirish, kontekstga moslashuv va semantik ko'pqatlamlilikdagi rolini ko'rsatadilar. Maqolada frazeologik birlikarning muallif pozitsiyasini ifodalash, personaj nutqini individuallashtirish va umumiy badiiy ta'sirchanlikni oshirishdagi ahamiyati ham ta'kidlanadi [1]. Bizningcha, frazeologik birliklarni tahlil qilishda ularning ekspressiv va kontekstual funksiyalariga alohida e'tibor qaratish, shuningdek, tarjima jarayonida ularning ekvivalentligini aniqlash ham muhimdir.

Shuningdek, korpusga asoslangan tadqiqotlar frazeologik birliklarni lisoniy jihatdan tahlil qilishning zamonaviy yondashuvlarini yoritadi. Daliyeva korpuslingvistik yondashuv frazeologik va idiomatik birliklarni aniqlashda metodologik vosita ekanini ta'kidlaydi. U korpus texnologiyalari yordamida frazeologik birliklarning takrorlanish chastotasi, kontekstual qo'llanishi va semantik barqarorligini aniqlash, shuningdek, sintaktik modellari va diskurs doirasidagi funksional yuklamasini tahlil qilish mumkinligini ko'rsatadi. Ayniqsa parallel matnlar bilan ishlash tarjimada idiomatik birliklarning transformatsiyasi va ekvivalentlik darajasini aniqlash imkonini beradi [2]. Demak, parallel korpuslardan foydalanish frazeologik birliklarning tarjimada transformatsiyasi va ekvivalentlik darajasini aniqlashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, frazeologik birliklar milliy madaniyat, kollektiv tafakkur va tarixiy-ijtimoiy tajribani aks ettiruvchi lingvokulturologik birliklardir. Karimova va Sobirova muqim frazeologik birliklar tarjimasini tahlil qilganlarida, ularning semantik barqarorligiga qaramay, mazmunida milliy mentalitet, an'ana va madaniy stereotiplar chuqur aks etganini ta'kidlaydilar. Ushbu lingvokulturologik komponent tarjima jarayonida asosiy muammo manbayi bo'lib, frazeologik birliklarning to'liq ekvivalentini topishni qiyinlashtiradi va tarjimada semantik qisqarish, funksional almashuv yoki tavsifiy izohlash kabi usullarga murojaat qilinadi [3]. Shu nuqtayi nazardan, tarjimada ushbu lingvokulturologik komponentning mavjudligi frazeologik birliklarning to'liq ekvivalentini topish jarayonini murakkablashtiradi va semantik qisqarish, funksional almashuv yoki tavsifiy izohlash kabi strategiyalarning qo'llanilishini talab qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqolada frazeologik birliklarning badiiy matndagi lisoniy xususiyatlarini aniqlash maqsadida parallel korpus metodologiyasi asosiy ilmiy yondashuv sifatida tanlandi. Parallel korpus ikki yoki undan ortiq tilning tarjima qilingan matnlar majmuasini ifodalaydi va frazeologik birliklarni qiyosiy hamda tizimli tarzda tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu metodologiya an'anaviy tavsifiy yondashuvdan farqli ravishda, real nutq materiallariga tayangan holda frazeologik birliklarning kontekstual qo'llanishi hamda semantik va funksional o'zgarishlarini empirik asosda aniqlashga xizmat qiladi. Maqolaning dastlabki bosqichida ingliz va o'zbek tillaridagi badiiy asarlarning original va tarjima variantlaridan iborat parallel korpus shakllantirildi. Matnlar frazeologik birliklarga boyligi, badiiy-uslubiy qiymati va tarjima sifatining barqarorligi mezonlari asosida tanlab olindi hamda gap darajasida segmentatsiya qilinib moslashtirildi.

Keyingi bosqichda frazeologik birliklarni aniqlash ishlari avtomatlashtirilgan qidiruv vositalari va qo'lda tahlil yordamida olib borildi. Ushbu jarayonda birliklarning semantik barqarorligi, idiomatikligi va struktura jihatidan turg'unligi asosiy mezon sifatida belgilandi, kontekstda tekshirilgan birliklar tasodifiy so'z birikmalaridan ajratildi. Tanlab olingan frazeologik birliklar lingvistik tahlil obyekti sifatida semantik, sintaktik va funksional jihatdan o'rganildi. Tadqiqotda ularning ma'no tuzilishi, komponentlararo munosabatlari, stilistik yuklamasi hamda badiiy matndagi ekspressiv funksiyalari tahlil qilindi. Shuningdek, frazeologik birliklarning muallif individual uslubini ifodalashdagi roli alohida e'tiborga olindi.

Maqolaning yakuniy bosqichida qiyosiy tahlil amalga oshirilib, ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarning tarjima jarayonidagi ekvivalentlik darajasi, madaniy-semantik ifodalari va qo'llanilgan tarjima strategiyalari aniqlandi. Ushbu tahlil frazeologik birliklarning to'liq, qisman yoki nol ekvivalentlik holatlarini aniqlash hamda ularning tarjimada transformatsiyaga uchrash sabablarini tushunishga imkon berdi.

Tahlil natijalari. Olib borilgan parallel korpus tahlili frazeologik birliklarning badiiy matnlarda namoyon bo'lishi va tarjima jarayonidagi xususiyatlarini aniqlash imkonini berdi. Maqola natijalari shuni ko'rsatdiki, frazeologik birliklar, ko'pincha, tillararo to'liq semantik ekvivalentlikka ega bo'lmaydi. Ya'ni, manba tilidagi frazeologik ifodaning tarjima tilida berilgan varianti original birlikdagi barcha ma'no nozikliklari, obrazlilik va emotsional rang-baranglikni to'liq aks ettira olmaydi [4]. Bu holat frazeologik birliklarning semantik idiosinkraziyasi hamda ularning madaniy mazmun bilan chambarchas bog'liqligi bilan izohlanadi. Natijada tarjima jarayonida semantik qisqarish yoki ma'no siljishi kuzatiladi. Tahlil, shuningdek, frazeologik birliklarning tarjimasida sintaktik moslashuv muhim omil ekanini ko'rsatdi. Ingliz va o'zbek tillarining tipologik va sintaktik tuzilishidagi farqlar sababli ayrim frazeologik birliklar tarjimada bevosita struktura jihatidan qayta quriladi. Bunday hollarda manba tilidagi turg'un birikma maqsad tilida erkin so'z birikmasi yoki tavsifiy ifoda orqali beriladi. Bu esa frazeologik birliklarning shakliy barqarorligi tarjima jarayonida har doim ham saqlanib qolmasligini tasdiqlaydi.

Bundan tashqari, maqola natijalari frazeologik birliklarning madaniy komponentlarga boyligini yaqqol namoyon etdi. Badiiy matnlarda qo'llanilgan frazeologik birliklar milliy qadriyatlar, tarixiy tajriba va kollektiv tafakkur unsurlarini o'zida mujassamlashtiradi. Shu sababli tarjima jarayonida lingvistik muvofiqlik bilan bir qatorda, madaniy moslikni ta'minlash zarurati yuzaga keladi. Ko'plab holatlarda tarjimon ma-

daniy-lingvistik transformatsiyalardan foydalanishga majbur bo‘lib, bu frazeologik birliklarning funksional moslashuviga olib keladi.

Parallel korpus asosida olib borilgan tahlilning muhim afzalligi shundaki, u frazeologik birliklarning lisoniy naqshlarini tizimli ravishda aniqlash, ularning kontekstual qo‘llanishini baholash hamda tarjima variantlarini o‘zaro qiyoslash imkonini berdi [5]. Korpus ma’lumotlari asosida aniqlangan takrorlanuvchi tarjima strategiyalari frazeologik birliklarning tarjimada qanday qonuniyatlar asosida o‘zgarishini empirik dalillar bilan asoslashga xizmat qildi. Shu jihatdan parallel korpus frazeologik birliklarning semantik, sintaktik va funksional xususiyatlarini kompleks o‘rganishda samarali tahliliy vosita ekanini tasdiqlaydi. Tahlil ko‘rsatdiki, frazeologik birliklarning parallel korpusda o‘rganilishi bir qator lingvistik xususiyatlarni aniqlashga yordam berdi:

Xulosa. Ushbu maqola badiiy matnlarda frazeologik birliklarni parallel korpus yordamida chuqur lingvistik tahlil qilishning samaradorligini aniq tasdiqlaydi. Parallel korpus yondashuvi frazeologik birliklarning ma’no, sintaktik struktura, funksional va madaniy xususiyatlarini tizimli va qiyosiy asosda o‘rganish imkonini beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, frazeologik birliklarning tilaro tarjimasi jarayonida semantik yo‘qotishlar, madaniy tafovutlar va struktura jihatidagi transformatsiyalar yuzaga keladi. Shu bilan birga, tahlil frazeologik birliklarning kontekstual qo‘llanilishi, idiomatikligi va muallif individual uslubini ifodalashdagi rolini ham ochib beradi. Bu esa tilshunoslik, tarjimashunoslik va korpuslingvistika sohalarida frazeologik birliklarni chuqur o‘rganish va tarjimada yuzaga keladigan murakkabliklarni ilmiy asosda izohlash uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Tadqiqot natijalari, shuningdek, tilaro madaniy tafovutlar va semantik transformatsiyalarning sistematik tahlili orqali sohada yangi ilmiy izlanishlar, metodik yondashuvlar va tarjima strategiyalarini ishlab chiqishga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

(1). Isroilova Mohigul Akramovna, Rasulova Gulshoda Doniyor qizi. (2024). Badiiy asarlarda qo‘llangan frazeologizmlarning funksional-semantik xususiyatlari (Bahodir Xudoyberganov. badiiy til misolida). Tadqiqotlar. uz, 40(4), 183–185-betlar.

(2). Далиева М. Advanced paradigms in corpus-focused discourse examination of written language. Лингвоспектр, 2(2), 2024, 5–10 p.

(3). O.Karimova, N.Sobirova. Muqim frazeologik birliklar tarjimasining o‘ziga xosliklari. “Tamaddun nuri” jurnali, 1(64), 2025, 214–217-betlar.

(4). O.Karimova, N.Sobirova. Muqim frazeologik birliklar tarjimasining o‘ziga xosliklari. “Tamaddun nuri” jurnali, 1(64), 2025, 214–217-betlar.

(5). O‘ngboyev R. “Yusufbek” dostonida qo‘llangan frazeologik birliklarning lingvomadaniy xususiyatlari. Modern Science and Research, 4(5), 2025, p. 1307–1310.

Urazbaev Zaman Jumabaevich (QQDU qoshidagi 1-akademik litsey o‘qituvchisi)

MAQOLLARNI KOGNITIV VA ETNOLINGVISTIK TAHLIL QILISH MASALALARI

Annotatsiya. *Maqolada maqollar dunyoni idrok etishning etnomadaniy modellarini shakllantirish jarayonlarini aks ettiruvchi murakkab kognitiv tuzilmalar sifatida ko‘rib chiqiladi. Etnolingvistik omillar – madaniy xotira, tarixiy sharoit, ramziy tasavvurlar, xo‘jalik yuritish tarzi va ijtimoiy me’yorlar maqollarning mazmuni, obrazliligi va semantik tuzilishini qanday belgilashiga alohida e’tibor qaratilgan. Ilmiy va o‘quv amaliyotida kognitiv-etnolingvistik yondashuvdan foydalanish zarurligini alohida ta’kidlash joiz, chunki u maqollarning tabiatini chuqurroq tushunish, ularning yashirin ma’no qatlamlarini ochish va ulardan o‘quvchilarning madaniy va kognitiv kompetensiyasini rivojlantirish uchun foydalanish imkonini beradi.*

Kalit so‘zlar*: maqol, kognitiv strukturalar, etnolingvistika, mentalitet, madaniy xotira, dunyoqarash, konseptualizatsiya.*

Уразбаева Замана Жумабаевича (преподаватель академического лицея № 1 при КГУ)

ВОПРОСЫ КОГНИТИВНОГО И ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ПОСЛОВИЦ

Аннотация. *В статье рассматриваются пословицы как сложные когнитивные образования, отражающие процессы концептуализации опыта и формирование этнокультурных моделей восприятия мира. Особое внимание уделено тому, каким образом этнолингвистические факторы — культурная память, исторические условия, символические представления, хозяйственный уклад и социальные нормы – определяют содержание, образность и смысловые структуры пословиц. Автор подчёркивает необходимость использования когнитивно-этнолингвистического подхода в на-*